

ШИЙН 12

ПРО-ЛЬ
12
СРЕДА
№ 162 (8930)
Өргөө 2 көл

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Советинин болгаш Министрлер Чөвүдөминин органы

НИИТИНИҢ ҮЛЕГЕРЛИГ КОРУМ-ЧУРУМУ ДЭЭШ

Совет кижиниң чаа омур-хевирин, оң коммунисттик мораль болгаш үзө-боданы артышкындары-биле чагыр-шыгыш чок демиселге бодыкатынмы турар. Хуу-дуга ажык болдоп, хаади алып, ажыл кылбас, меечи, хо-р болгаш арагалаар чорук дээш, ол ышкаш артышкы оск-де артишкындарында удуш шийтерип демиселди чорудары парти болгаш бугу хой-ништи организациялары-ның бир эң чугула сорулгазы кылдыр салбышаан, СЭКП XXIV съездинге ТК-ның Отлет илестелдинде мынчаар айтып: «Кижилериниң медереинде болгаш аажы-чагында артышкындары деп адал турарымыс чүдүлдер биле демисел — партияны, бистик шийтелдиги медередин мурнакчы бугу күштериниң доктаамал кичтээгенин неген турар».

Съездинде бо айтышкынын күөөтүшөөн, партия, совет органныр бугу ништи-биле кады ништинин корум-чуруму быжыгалаар талазы-биле хой таламг ажылды чорудуп турар. Оң хевирлерин болгаш аргалары улам-на яам-бурд апарган. Бо чугула ажыл-херекке күш-ажыкчы коллективтериниң, хой-ништи организацияларының ролю аажок күштеген. Хой-ништинин эрге-чурумун камгалаарында ажылчын чоннары массалары-биле кийриштериниң бир чугула хевирин угуузу эки тура дружиналары болур.

Чыл келген тудум-на олардың ажыл-чорудугазы улам дээштик болгаш хой таламг боюн кел чорур. Амгы үезде республикада 412 дружина коллективтеринде 8 муң ажык активчилерин хара тудуп турар. Тываның комплекслиг геология экспедициясында, «Кызыл тудуг» эргелединде, Ууг-Хемниң Чодураа база Овурчунд Хандагайты суурларын-да болгаш оске-даа черлерде удуучу дружина коллективтери салгыла-чурум үрежчилери-биле эиткен чок демиселди чорудуп, оларга кижизиндиги дээштик салдарын чедирер талазы-биле өзгөчө азыр ажылдарын кылган турар. Чижээ, Ууг-Хемниң Чодураада, Овурчунд Хандагайтыда эитер В. Дамдын, А. Бадмыр олар удуучу дружиналары алаан аш чыдаалар удуучу келген. Олар чүдүе чурум үрежчилерин өлөрдүн, тудури-биле кызыгаралаттынмай, чон ортузуна эрге-чурум болгаш мораль темаларына лекция, беесдарлар органиастаарычче, кижизиндиге ажылыгы оске-да хевирлеринче удуучу кызыгенин салып турарлар.

Байдал партия, совет болгаш профсоюз, комсомол организациялары бо чугула ажыл-херекти холга ал, чон ортузуна политмассалар ажылды бедиң демисел тургускан болдоп, оларда байдал таарымчалык болуп, арагалаар болгаш күш-ажыкчы салгыла-чурум үрөөр кижилериниң саны улам-на аажоюн турар. Индирларга «Тилелге», «Кок-Тей» совхозтарын, Кызылда № 12 автобаазаны, автоөстөктөгү заводун болгаш оске-да хой-хой коллективтерин хамырыштырып болур. Чижээ, хой-ништинин үлөгерин корум-чуруму сагыры дээш, бугу чүдүгезин бедиң культураны база күш-ажыкчы быжык салгыла-чуруму дээш шийткениң эргелекчи «Кок-Тей» совхозта, Кызылдың автоөстөктөгү заводунда бо талазы-биле удуучу кижилерин чорудуп турар. Бо черлерде хой-ништинин үлөгерин салгыла-чуруму дээш демисел бугу-ништинин хара бугу берген, салгыла-чуруму уруон таварыла бугузу хурадаларга шыгыны чугалажып, хана содуна бижип, эң хуузуң судурларын чоруп турарындан олардың саны аажок кызырыган.

Чер-черге корум-чуруму быжыгаларына, милиция органныра улакат инспекторларының хой-ништи-биле сырый харылаалары ажык аажок удуучу ужуру-дугузу. Олардың хой-хуйу бо чаагай ажыл-херекке багай өвөс түңдөлдөрү бооп, чоңуң хуудуктели чаалан аш турар. Чижээ, милицияның тергештери, участка инспекторлары: Балгазында — В. Ерохин, Чадаанада — С. Маадыр-оол, Самагалдайда — К. Биче-оол олар болгаш оскелдер чон ортузуна, коллективтерге калбак тайлалар ажылы чорудуп, профилактиктик кемчелерин аш турар.

Хой-ништинин болгаш күш-ажыкчы салгыла-чуруму үрөөр чорук хой-хуй-де арагалаашкынын уруудундан бооп турар. Инчанагы арагалаашкыны болгаш алоготизмге дээр демиселди күштөлдүрер талазы-биле хемчелер дуйгайында СЭКП ТК-ның чаа ол ышкаш ССР-нин Министрлер Чөвүдөмининиң чокта чаа хуузуң алган доктааларында, РСФСР-нин Дээди Советинин Президиумунун Чагында ол талазы-биле тодоргай хемчелерин айтуур. Инчанагы ол хоралык чорукка удуш шийтерип удуучу дэмиселди чорударың, коллективтерге болгаш чоңуң чурттан турар черинин дайна-биле политмассалар болгаш кижизиндиге ажылды күштөлдүрерин бугу партия болгаш хой-ништи организацияларында партияның болгаш чыраактың ол доктааларында хууулодурин турар.

Илчалаажок артышкындары болгаш чаңчылар, ылаңгыра арагалаашкындарын дээр ышкаш хоралык чаңчыла удуш дэмиселди чадык черлерде кошка чорудуп турар дугайында чагалар редакцияга кээп турар. Чижээ, Барыш-Хемчинин «Дон-Терсин» совхозта, Чоон-Хемчинин «Искра» колхозта, Ууг-Хемнин Ак-Тургун суурда болгаш оске-даа черлерде арагалаашкында удуш демисел кошка деп бижилер чиди-биле шүгүчүлөн бижип турар. Ол ышкаш Току, Бай-Тайга, Чоон-Хемчин, Овурчунд болгаш чамдык: өздөш амылтар хой-ништинин корум-чуруму үрөөр, ханы мырмачы кем-херек үлөгерид таварылгалар бар. Инчанагы ол хоралык чорукка удуш бо черлерде хой-ништи организациялары, ылаңгыра удуучу дружиналар болуучу удуучу ажылдарын чорутуушун турар. Сөөлүг үезде Току району ышкаш чадык черлерде удуучу дружиналар болуучу ажылын кошкадык, чамдыкты дежуринлар графинин беэниң үзүндү таварылгалар бар.

Хой-ништинин үлөгерин корум-чуруму сагыры дээш демиселге хамыктың мурунда күш-ажыкчы коллектив бугурудуун ролон күштөлдүрер херек. Чүге дээрге чогу-на маңда ажыл-инчилериниң чаа, социалист мөзү-шынары хевирлестиниң тургустуур, найрачылы болгаш бот-боттарын-га эң хуузуңду дуузалашкынын харылаалары база моон эгелээр. Оң-биле кады оларда бугу хой-ништи организацияларының, ылаңгыра удуучу дружиналары, эң хуузуң судурларын ажылы улам идеякындар херек.

База бир чугула чүве болза, ажылчын чоңуң дымшаныла-газын утка-шынарлы болгаш ажыкты кылдыр органиастаары болур. Олар боттарының хоотуу үе-шанын чоп ажык-лаш турар кылдыр органиастаары-биле культура-чырымышкы болгаш спорт албан черлеринин ажылы үеин негелдешине дүүштүр тургузары эрежек чугула. Индир болганда яам-бурд темалык кездештерин, лекцияларын, беесдарлар болгаш конкурстарын, фестивалдарын, ыры байырлардарын, спортту маргалдааларын кадык-биле чорудар херек.

Хоорай, суур бурзунге хой-ништинин үлөгерин корум-чуруму дээр, арагачыларга удуш шийтерип шүдүргү демисел — коллектив, хой-ништи организацияны бугурудуун, коммунист, ажыл-инчин бугурудуң чугула хара боур. Хой-ништинин корум-чуруму үрөөр чорукту чүдө ништи күжүннишиң-биле уузкаар болгаш оң-биле кижилерниң бедин бугурудуучу ажылдарына, дымшанырны, өөренирге улам-на таарымчалык байдалдар тургустуур ужурут.

Ажаалдага белен

Бий-Хем районун «Кызыл таралың» колхозунун механизаторлары күну дунук ажаал алышкынында белеткелдерин калбары берген. Белен болган техниканың шүдүмунда 10 комбайндары тургускан. Чоокун хуштерде дунук ажаал алышкынының 17 агрегаттары мастерскаяга днер. Николай Очирлов, Маады Кызыл, Николай Сединей олар боттарының комбайндарын баштап естеп алыган. — Дунук ажаал алышкынында кыер техника септегеледи колхоз дораап дооштур — деп, колхоз даргазы Петр Васильевич Астафьев чугалап турар.

М. КАРА-ТОННУГ.

Көдээ ишчилерге

Бо хуштерде колхозтарын болгаш совхозтарын ажылышкынында малынга маалым чыгарып санын чемпи белеткел азыр дээр шүдүргү ажылдал турар. Оларга чамдык суугаар хоорайларын, ажылчын суураарын чурттагычлары дуаны чедирин эгелээр. Эрткен неделяда, ылаңгыра суббота болгаш воскресеньде Кызылдың үзүлдүр бугурулуудары болгаш албан организация черлеринин ажылдакчылары Каа-Хем, Бий-Хем, Тайды, Ууг-Хем районнары болгаш Кызыл хоорай Советинин ажыл-агыйларынын санын база ногаа шөлдеринге ажылдал удуучу дуаны чедирген.

Бий-Хем районун «Хадик» колхозунун ишчилери-биле республиканың Чуртталга коммунал ажыл-агый министрствозунун аразында быжык харылаа тургустууга. Кол-

хозтук малынга хергелээр-биле үш тонна ажык бугуруу белеткен берген. Ачаа 20 кило үш хүй ажылдаан. Олар удаас санын кезип, берлеринге дуулажыкталар. «Межегей» совхозунун картофель болгаш ногааайм ажаарына Кызылдың харылдагычы чыдың-на дуулажык келген. Эрткен неделяда коллективтиң 80 хире кижини санын кезеринге, тургустуң ойт-санын аштаарында дуулажыккан. Олар 70 центнер санын сараттаан, 6 гектар тургустуң санын аштаан. «Кара-Хаак» совхозка столуваалар болгаш ресторанныр трезинин ажылдакчылары дуулажып чораан. Ачаа 20 хире кили ногаага ажылдаан. Ол ышкаш оске-да бугурулуударын, организацияларын колхозтивтери эки ажылдал, көдөөн ишчилеринге удуучу дуаны чедирген.

Чартык чылды түңнээр

ШАГААН-АРЫГ (телефон-биле). Эрткен дымшарн хуш-де маада районун колхозунуң болгаш совхозтарының ажыл-инчилери боттарының бирги чартык чылда кылган ажыл-херекти түңнөп, наадым эрттирген. Ол байырдал район төвүндө ыраак эвесе Шагаан-Арыг хемнин кирген аксы удуучу шыкка болган.

Баштай наадимниң киржичилерин болгаш оон аалчыларының митингиян болган. Орта колхоз болгаш совхозтарының чартык чылда маж ажылдарын продуктуларын бугуруу талазы-биле социалист чырыкчының түң-пелдерин дугайында илестелди райкускомун даргазы К. А. Маслык-оол кылган. Ол, баштайгы чартык чылда түң-пелдерин бугуу мал бажык өстүрөр, оң продукттуу белиңер болгаш ону куруне саяр талазы-биле районун

ажыл-агыйдарын иштелдир тилекчи болуп үнөп «Күндө-ажылдык хостуу» совхозтук ажыл-инчилерин адаш, оларга СЭКП райкомунун болгаш райкускомун шийлерин Кызыл тугун тыктыкан. Район илдеминиң жожаанда чырыгың Чоон-Хемчинист партия райкомунун бирги секретары Ш. Д. Куулар баштаан төлөөлери аалдан келген. Аалчылар биле районун удуучулары билей-лиг чылдың баштайгы чартык чылда чырыкчыны түңнелди үндүргөн. Күрунеге сүт садарынч талазы-биле кургузуңдан аңгы аштан турар болган Ууг-Хем районун ажыл-инчилериниң орта тилекчи болганын демтеглээр.

Митингиян түңнелдир бийледей чылдык баштайгы чартында эң дээр кургузулери чедип алган мурнакчылар белектерин тыктык-чаалар.

Н. БАЗЫР.

АРБЫН ДУК ДЭЭШ

«Кызыл тук» совхоз тоску беш чылдың ийги чылында күрунеге 18,9 тонна дукту садыр. Биче-Азгыкта кыргызда доостур чыгаан. А илчала-даа ажыл-инш ам-да хай-ышкыныгы. Совхозтук хой-жулары болгаш кыргызчалар бо хуштерде чартык чылда бердигин оонаалдамы шад-лаа күүседин алган болган дукту күрунеге дугаарин уламчылан турар.

Амга чедир кыргызтанган хойларын бир бажыкча оонаштын 3 кг дукту алган. Кызылда пункттууда кызм-

макый ажыл-инчилерин одуруу өкөөп. Бо тусай мергежил амылдарын апар чыгарып өрүчүг. Елена Фролова, Иргат Норкуц, Бидией Оруснай, Валентина Сегинжен, Раза Серенжа болгаш моторист Тоску Очур-оол олар хүйнормалын үрүчүг амык чыдып, даамырган ажылынга чүткүздүн күругузу турар. Кызылда киржин турарларын азы-чө-биле ханды-рылга болгаш оларын ортузунга политмассалар ажыл бедиң дөңөөгө чоруп келген.

Н. ЧЫКЫН.

«Чираа-Бажы» совхозтук Хорум-Дар салбырында кыргызда пункттуу бар. Ол пункттуу кыргызчалары хой дугун чыдыр чок алыр деген аразында социалист чырыкчы шапыкан ажылдал келгендер. М. Амырбт бо хуштерде чедир 325 хойун кыргыз оон 740 кг дукту алган. 198 хойдан шүптү 443 кг дукту кыргыз М. Кертин-кыстын күругуу эки болуп турар. Бо ажылда шюкочыларды эгелээр удуучу намызларга чедир кижилер кырып турар. Пионер Вася Ооржак 219 хойун кырган, оон 529 кг дукту ал, удуучу ажылы болган убааларында дудак чок ажылдаан. Удуучу намызды пенсистер—68 харлыг ажыл-

чын эш Чимистей 147 хойдан 413 кг дукту кыргызан дөңгелээр херек. Ол ышкаш М. Чудур, О. Хажык ышкаш мурнакчы кыргызчалар шадканы хой.

Хой кыргыздаам ам илчадостур чопкузулаан. Баштай кыргызтанган хойтук малчынар чылаалары кокуп эгелээр. Хойкулдун бир башка оонаштын 21 кг дукту алыр аралык болган. М. Наваа, 327 баш хонунд бир аз индене — 2 кг алыр дукту алган Д. Седин оларын күругуу бедиң болганын. Салбында иштетиле-биле 13 тонна 300 кг дук кыргызтыган.

Г. ХИРБЭЭ.

Ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургузар

СИГЕННИ ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ АЖААЛ АЛЫР

калыш чок болуп, 15 га сизген шолун суггарын алган. Ол бригадалык малчылары эитер Уйуну-оол, Алай-оол, Седен-оол, Волат-оол, Манди-оол олар Эр-Хавакта 30 га шолду суггарган, ногаа тудура алган кылдыр кезер таварын чажып, долгандыр каалаган.

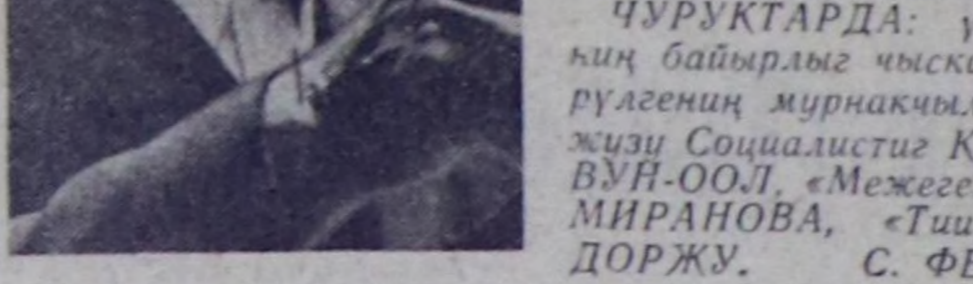
Бо чыктерден алган көргө, бистик совхозтук малчыныры бийледей чылда малга бодуун чем белеткениң чедикшинин чорудар дээш чүткүдүг ажылдал турар. Мал чемни кезип киреринге ажыл-агында белеткел багай эвөс чоруп турар. Чоокун хуштерде район дөңгезинде чык чык дүңдөндөй сизгенниң үнүжү эки. Ам бистик сизгилеринге ову кезип, ажаал киринтеринге 40 киж составтыг механтас-

БАЙ-ХААККА БАЙЫРЛАЛ

ТАНДЫ — алдарлыг таражыларын, суруга-жаан малчыларын болгаш шалчылы металлургия районун.

Оң ажыл-инчи кижилериниң бедиң чедикшинери, аларның республика мурнуна салдыган ништи сорулгазы күүсөдиринге кирип келген удуучу эвөс. Танды-Ууланга эдөөн дуграар чатылып чоруктан он-он мунгектар тараалан ховуларда болгаш оларда, Тывада өңүт металлургиянын төвү — ажылчын суур Хову-Аксынын кобалт комбинатында чүс-чүс сизилер күш-ажыкчы үдүгүн эвөкчөдө доктаамал туруп, чурттуң экономиктиң күрүчүн улам ылай хөгжүдөр дээр СЭКП-нин XXIV съездинин салган сорулгазын амылчал кырында боттан-дырып турарлар.

Танды — алдарлыг таражыларын, суруга-жаан малчыларын болгаш шалчылы металлургия районун. Оң ажыл-инчи кижилериниң бедиң чедикшинери, аларның республика мурнуна салдыган ништи сорулгазы күүсөдиринге кирип келген удуучу эвөс. Танды-Ууланга эдөөн дуграар чатылып чоруктан он-он мунгектар тараалан ховуларда болгаш оларда, Тывада өңүт металлургиянын төвү — ажылчын суур Хову-Аксынын кобалт комбинатында чүс-чүс сизилер күш-ажыкчы үдүгүн эвөкчөдө доктаамал туруп, чурттуң экономиктиң күрүчүн улам ылай хөгжүдөр дээр СЭКП-нин XXIV съездинин салган сорулгазын амылчал кырында боттан-дырып турарлар.

Тандыжылар тоску беш чылдың ийги чылы бедиң темпичи эгелээр. Районун колхозтары болгаш совхозтары мал кыштагалаанкынын, чаксы тараалганы организастыг эрттирген, бирги чартык чылды эки күрүгүгезинге доккан. Тоску беш чылдың ийги чылынын бирги чартыгында район ништинин-биле күрунеге сүт садарынын 115 хуу, азыттын — 112 хуу, дуктуң — 114 хуу күрускен. Малдың продукттуг чоруп бедиңер болгаш баш санын өстүрер талазы-биле социалист күрүлө-гелерин кол күругуларын база күүсеттиген. Районун ажыл-агыйларында «Тилелге», «Элегес» совхозтар, «Революциянын чалбыкчы» колхоз бирги чартык чылда күрунеге оонаалдарын чедикшинин күүсеткен. А бир эвөс ажыл-агыйларын сүт-баран фермаларын, хойжу бригадаларын аң көөр болурусса эки күругуу болган коллективтер эвөш эвөс. «Межегей» совхозтук Успенка сүт-баран фермазы бирги чартык чылда (бригадир М. Махмутов) саар инектен 1458 кг сүттү, «Революциянын чалбыкчы» колхозтук Красноярка фермазы (бригадир Е. Ильиних) саар инектен не 950 кг сүттү саган. Ажыл-агыйларын чамдык хойжу бригадалары чаш малды менди алып, малын баш санын өстүрер талазы-биле бедиң күругуларын база

БУДУРУЛГЕНИН АЖААЛ АЛЫР

ТАМАРА СЕМИРАНОВА, «Межегей» совхозтук сааччызы.

— Бистик совхозтук ажыл-инчилери ССРЭ-нин тургустууларының 50 чыл өмнө тевелтиг угуучу дээр база тоску беш чылдың ийги чылынын планын оонаалдарын хуусаа бетиңде күүсөдир дээр социалист чырытып каала барганда ажылдал турар. Бирги чартык чылда күрунеге кеде-ажыл-агый продуктуларын садырларын планын совхоз күүсөдирипкен. Социалист чырытып түңнелди база үндүргөн. Сүт-баран фермаларында Успенка фермазы бирги чедир бижыкчы-биле туруп турар. Мен бодум бада ында ажылдал турар мен. Мээң саачы эштегин Зинаида Реодько, Галина Коруун, Тамара Оин саар инектен не 1540 килограмм-дан 1677 кг чедир сүттү саап алганыр. А мен бодум чартык чылда 1640 кг сүт саган. Механизаторлар Донга Чалбаан, Петр Тонкис, Владимир Супан алар чаксы хову ажылдарыннын талазы-биле чырыттып тилекчилери болганыр. Бо хуштерде совхоз санын кезилдезинче кырыпкен. 482 га черин сизген кестин-ге. Техника септегелзин база

ЧУРУКТАРДА: үстүңдө наадым киржикчилериниң байырлыг чыккалары. Адаанда чурука будурулуениң мурнакчылары: «Элегес» совхозтук хой-жулу Социалистик Күч-ажылдык Маадымы У. БА-ВЭН-ООН, «Межегей» совхозтук сааччызы Т. СЕМИРАНОВА, «Тилелге» совхозтук малчыны М. ДОРЖУ, С. ФЕОКТИСТОВТУН фотолары.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗАР

СИГЕННИ ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ АЖААЛ АЛЫР

тааттыган бригаданы тургускан. «ДТ-75» маркалың 3 «МТЗ-50» деп 6 трактор алаа ажылдаар. Трактор-биле сизген кездер 8 маяла, 3 дьрбайл септеттиген. Торгалык, Чалааты, Сарыг-Хол салбырлары тудууанда тракторлары болган айт-биле сизген дээр машынарды бижилдөөн. Ол ышкаш хой калдыры-биле сизген кезер аялдарың малчынарды тургузар, оларга тодоргай планын оонаалдарын берилээр.

Совхоз бо чылды 4970 тонна сизген кезер планын. Ону илде 10-дан оройтавын кезип кирерн чорудуган. Кол агроном эш Нурмет-оол бо ажылды органиастаар талазы-биле 2 чуртталга бажыкчы Сарыг-Хол салбырын эргелекчи М. Чамбал-оол уруш кыштагылдык апарганын ужуру бажыкче болуп турар. Бо ай-тырыларын дарый шийттир-

Т. ДАМБАЖЫН Торгалык салбырын эргелекчи.

ДОРЖУ МОНГУШ, «Тийлеге» совхозтук малчыны.

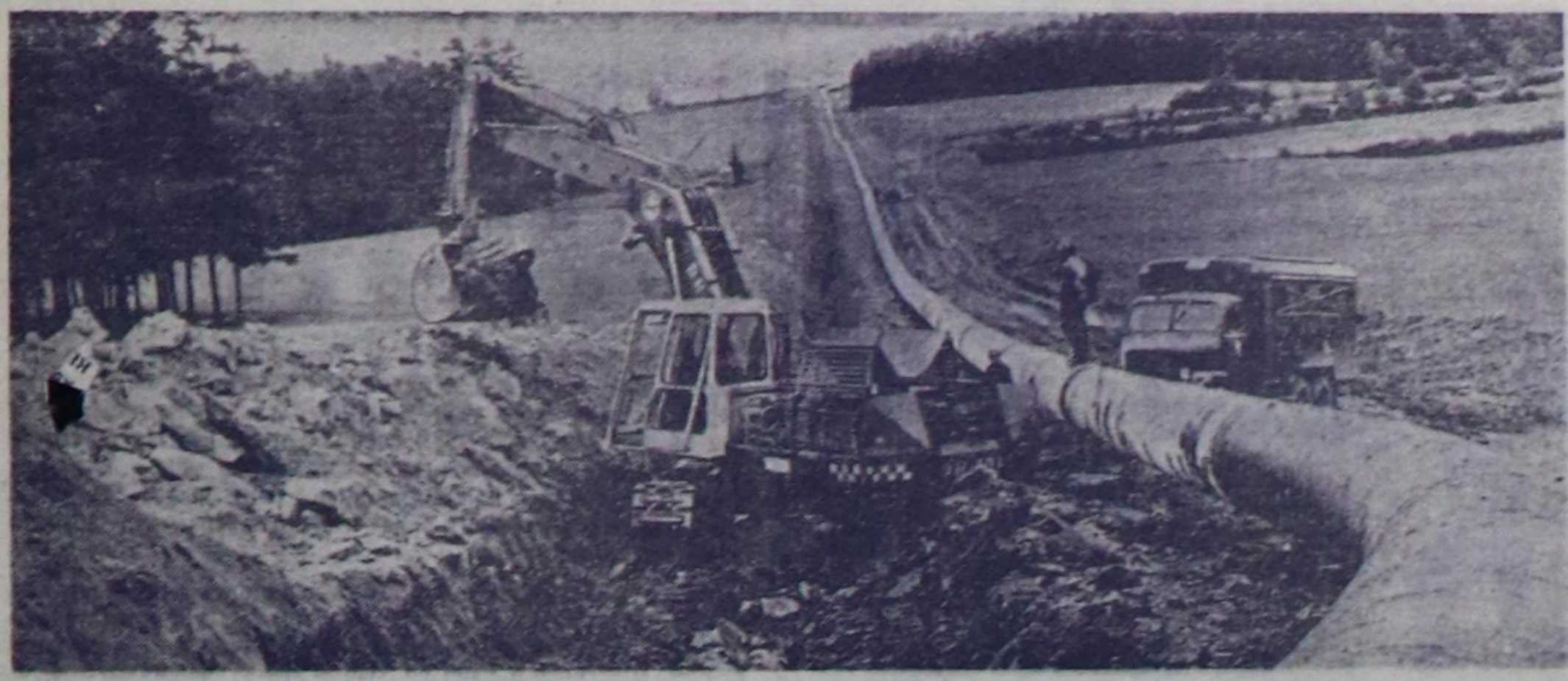
— Малдын баш санын түрери, оң продуктулар руун бедилери — малчынын кол сорулгазы. Бистик совхозтук бугу малчынын сүт бугурун эрткен чыдындан көүдөдир дээр чымак ажылдал турар. А уде малдын чыгыг сепиртегезин, олар-белчинин тырыштып тургускан. Бо чыртөрүр чүс хойдан 101 хуу алып, хой бугурун 3 кг дук азыр хуулажыган. Ам мал чедик белекчелериниң кидин тузук эвөлир. Бодумун күжү-белалга чурттар сизгенге белеткен азыр деп турар.

НИИТИНИҢ МАЛЫНГА БЫЖЫГ ЧЕМ-СУУРНУ ТУРГУЗАР

СИГЕННИ ЧОГУУР ҮЕЗИНДЕ АЖААЛ АЛЫР

Ильдуң каан аас эрте Бай-Хаак суур. Суббота. Эртиниң 10 шак чоккудуңда ажал-агыйлардан наады чалгынган бугурулуун мурнакчылары, арышкынында байырлыктын хууру чымышан олар, кыпартия райкомунун бажыкчы чыныга уруу-суурун оон-моон шүүжү кааптар. Колонналарын байыр чыккалары моон эгелээр. А наада тус-тус коллектив чыккалыр черлерин эвөкчө кезен. 30 хире минута эртеге команда бугуру колонналар Горький күдүмзу-биле шимчеп уупкен. Бирги колоннада күш-ажыл хохочунары болгаш будурулуун мурнакчылары. Чыккалы башында районун кичилчип аларга бургуең айл турктары «Коммунизм херели» колхозтук мурнакчылору Күш-ажылдын аыл ту орденин Достек М.гуш болгаш Ала-Чурттуң Удлабынын киржичиңи хуулу Билчир-оол Хожуган бугуру алган чорба-барлар. Оларын сөс-биле «Тилелге» совхозтук мурнакчыны Мийаил Дун «Коммунизмнин херели» хохун мезаниаторлары хал Миков, Николай Серсаачын Билчихөө Ово бол өскө-даа мурнакчылар, а ажылды хохочунары, дагылыда «Революциянын чалбыкчы», «Коммунизмнин реди» колхозтарын, «Тилелге», «Межегей», «Россия» хохтарын, Бай-Хаак суур болгаш Күруненин дружу (Төнчүзу 4-ну арында).

Чехословакиянын чөп таласында барын таласынча бүгү девисирин тазалаган муң-муң километр узун, Совет Эвилели — Барын Европа аразынын дорт газ дамчыдычызынын удуу икдин түлүк чөпү турат. Социалистик күнүзүлөттү идишининге күүсетиптишкен, дыма хей черлериниң тү-

дугжулары амылды хуусаазындан эрте доозуп турар.

ЧУРУНКА: Моравиянын девисиринде газ дамчыдычызын туруп турары.

ЧТИ-СЭТА-нын фотосу.

Делегей 60 ХҮННЕРДЕ

Совет-афган дугуржулга

КАБУЛ. (СЭТА). Хамааты агаар судюларын оорлаар чорукту боладурас талазы-биле кады ажыдажылга дугайында СССР-ниң азааның болган Афганистаның хаан күрүенинин азааның араанда дугуржулгага ат салган. Кижилерниң амызыга аймылды болган национал база делегей агаар харызааларының өйткында ажыдажылга шаптык кылдыр хамааты агаар судюларын оорлаары боладурас төздө, бот-боттары кады ажыдажылганы чорудар со-руга-биле бо дугуржулгага ат салган деп, дугуржулганың эге чүгүдөп чугаалаан.

Агаар судюзу девисиринге хонгап күрүениң эрге-гыргалары агаар судюзу оорлаан кижилерин күрүне дооран эгиндери-биле хемгерлерин алырын дугуржулгага көргөн.

ТК-нын медеглели

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың Коммунисттик партиязының Топ Комитеди медегледи кылдып, Муруу Көрөйдө америк шериглериниң даштык Индий-Кыдаттан муруу-көрей шериглерин бүрүн үндүрерин өзгөрт.

Медегледи дедеглээни бола, «Көрейниң 27 чыл итинде ийи кезекке чарын келген америк империализмниң агрессив колгаарлашканы-дыр. 50 муң кире америк солдаттар «КНО» чүгүрүк күштерин дээр хоозун чүлү-биле Муруу Көрөйни ама-да эжелештишкен. Он-он муң муруу-көрей солдаттар Вашингтондун команддалы-биле Вьетнамда, Лаос-та болган Камбоджада туруп, Индий-Кыдаттын удустарына уду америк империализм-териян чоруду туруп агрессив дайында кирерин турар.»

«Муруу Көрөйдө АКШ-тын шериглерин бүрүн болган дүргөн үндүрбөс, ында америк арсеналдарын болган шериг-агаар баазаларын узуткавас бола» Көрөйниң натап каттыжары болдувас дээрин АКШ-тын Коммунисттик партиязы савал турар.

«Көрөйниң натап каттыжары айттырып чедийшикниң шиңдирээрин бүгү делегейде тайбынды болган удустарының национал костап-лашының хереңге чугула салышкын болган туруп ийи» деп, медегледиң түңдүгүндө чугаалаан.

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

лашкынын камгалаышпаан, самолёттар Куангыниң муруу талазында патриоттарын туруштары мыча боор деп даап болап алган черлеринге бот-боттарың чүгүрүк күштери хоорайнын чамдык кар-тааларына калдып кирген дайынын кезектерин арта-ларын-биле күштүк болаан соода дур халдашкынын кылган. Дайынын шеригле-ри деип үгөн. Сайгонду бау-румуңу баштыгы Тхнуе мөөк шериглерин Куангыни өзелен алган деп июль 7-де чарлап, далашкан дзон. Куангыниң болган Хюэниң араанда № 1 орукта нады-дошкун тулчуушкуннар бооп турар. Ында хосталганың күштери дайынын тышына-га согуларын таварыштырып турар. Чалча армияның ши-лидкери дээр десант кезектери Куангыден аткаарлаш, хоорайниң муруу талазында бу-зөөлөттөргөн болган рис шөл-деринде тулчуушкуннар аар чидирелтер таварышты-рар. Америк информация аген-тиздериниң дыңдагыны-биле алдыга, Куангыни хоорайнын камгалакчылары тувап алган америк танкларын сайгон де-сант шериглерин уду амыл-лап турар.

Патриоттарын талазындап аймышкына уду турнук күш чок чалча шериглер америк унар чүгүдөп детким-чегинде улук корлады салып турар. «В-52» дээр стратегтик бомбалык самолёттар Куан-гыниң хосталган районнары-гге мөөдөттөнгөн халдаш-кынарын үргүчүлөп турар. Сайгон шериглерин аткар-

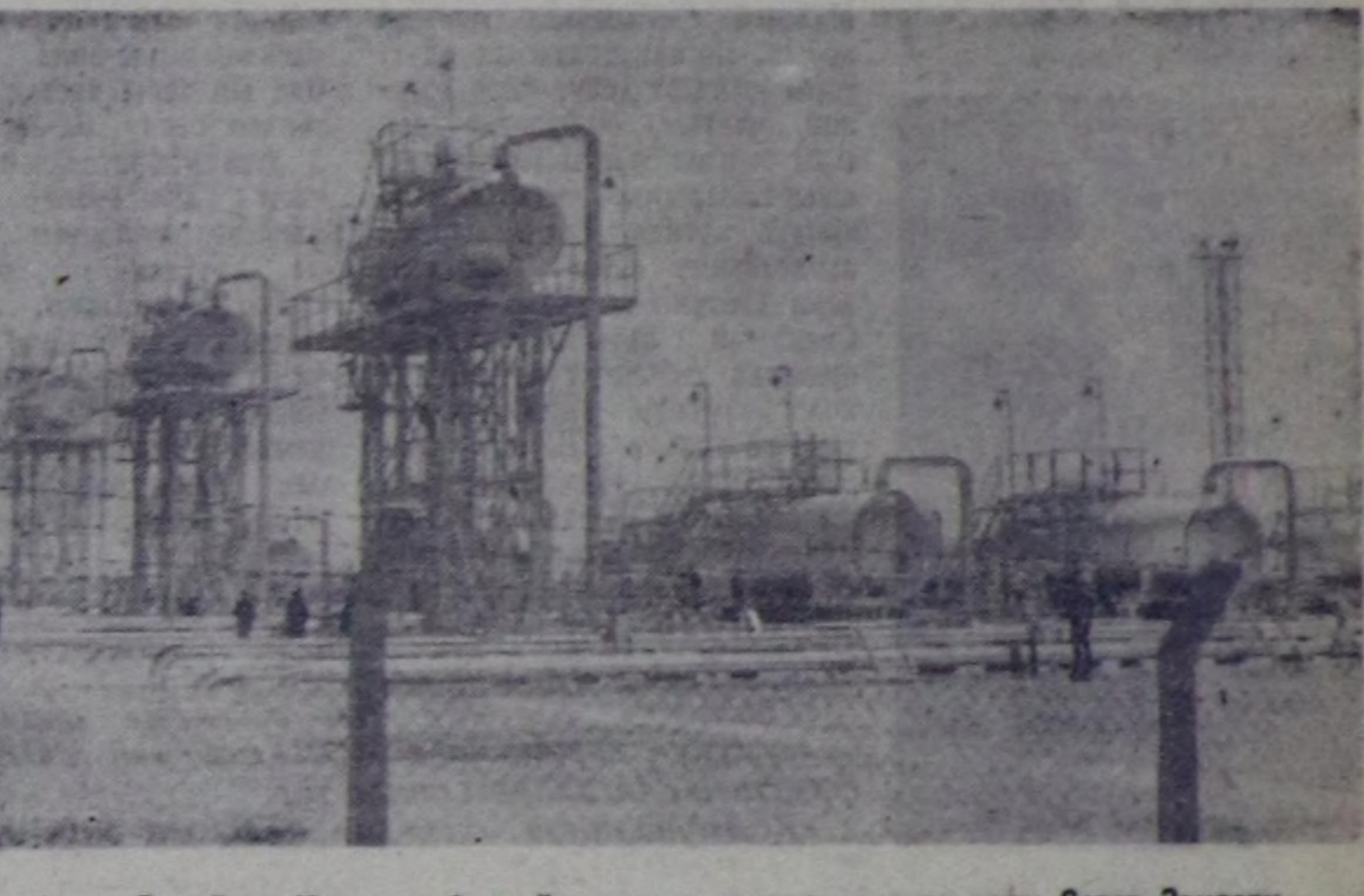
талга агентилединиң дыңдап-казы-биле алырга, июль 8-ти патриоттар Митья хемин соңу талазында хостал-ган районнарга шуругу кире орадандак чалча армия-ны 7-чи болган 11-чи унар десант батальоннарыча да-дап.

ХАНОЙ. (СЭТА). Июль 9-ти ВДР-ниң девисиринде агаар рылга ийи америк самолётт дүжүр аткан. ВНА агентиле-дин дыңдагыны-биле алдыга Ханынчун муруу-барын та-лазында Хатой мөжүкү сар-ирий чурттакчылыг район-ныча халдашкын үезинде о-самолёттары чег-агаар де-ракеталар-биле дүжүр аткан.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Кам-боджанын хостар күштер ийе-бодап наймысаладык муруу болган чөп талазында шом-пен шериглерин турушты-рыча ийишкынын күштө-дирип турар. АП агентиле-дин дыңдагыны-биле алдыга Ханынчун муруу-барын та-лазында Хатой мөжүкү сар-ирий чурттакчылыг район-ныча халдашкын үезинде о-самолёттары чег-агаар де-ракеталар-биле дүжүр аткан.

ХАНОЙ. (СЭТА). Муруу Вьетнамды хостарының Улусту чүгөтүк күштериниң дайышчылары Куангыни мө-жө-тү шугун кирген сайгон ар-мияның кезектерин ойтур-шап турар. Пардалгың хос-

Совет Эвилели дузалаан

Соңу Румейде Ирантың баштайгы национал нефть казар чери Совет Эвилели-нин техникити болган эконоимитиң дузалагычы-биле туттунган. Чамгыс ол чер чыл-чыл-на 5 миллион тонна нефтин бээр. Моон соңгаар ону 18 миллион тонна чедир улгайтыр деп сорулга салдыган.

ЧУРУНКА: Соңу Румейде нефть казар чер.

В. ЕГОРОВТУҢ фотосу.

(СЭТА-нын фотохрониказы).

Моолдун национал байырлалы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА-нын корр. А. Бабенкуонд дамчты-каны: Моол улус боттарының улуд болгаш өөрүшкүлүг байырлалы — Улусту революцияның 51 чыл оюн дем-деглөө.

Хоорайларда, аймактар болгаш сумулар төнтөринде күш-ажалчы чон байыр ийичи кире неттиншике, омак-хотдуг. Моолдун амылчы чоннары Советтик Россияның соода со-циализм хөгжүдүгүн орунтуе кирген ийги чурт МАР болганын көргөзүшүр турарлар.

Республиканың амылчы чоннары боттарының национал байырлалын күш-ажалчы уугу чедийшиктер-биле ужу-рашкын турарлар. Экономиканың кол адыры—мад ажыды дыка хөгжөв. Чурттуг малчынары амы үеде барык 8 миллион баш чаш мады бурун алган болган өстүрүп ту-руп. Ол дөргө эртен чылдырдан дыка хөй-дүр. Ол ишпаш улус ажыл-агымда үлестүрүңү үзүү бола улгайды турар.

МАР амы-думда чурттап-биле экономиктиң болган эртем-техниктиң кады ажыдажылганын улам калбартып, ол дөргө социализмдем каттыштырылганын чамгыс өвиң быыгларын чугула чүгүү болур деп көрүп турар. «Өг-нүк чөлөгүниң — багана, кижиниң чөлөгүниң — өндү» деп, моол улусер чугаа бар. Чуртта калбарган үлестүр, көр-дөө ажыл-агый болгаш култура-амырлар талазы-биле тур-гуушкунуңуң ыдыг чөлөгүниң совет-моол байрал бооп турар.

МАР-ның делегейде харызаалары дыка калбарган. Амы-зак программазы болаа эр, херэежен французтарын мурунга оларын эрге-ажык-таргына болган демократтыг негеделеринге дугуңу турар аргаларын ажыды берин ту-руп деп резолюцияда чугаа-лап турар. Ол программаны амырларга боттадылары-ңың чугула чүгүү улуустуң өзиленди болурун резолюцияда оваалап демдеглөө. Оң-биле кады ФКП-ниң национал кон-ференциясы «ажыкчы чонна-рының эрге-ажыктарын камга-лаар, ол программаның тин-делгези болган боттамышыкы дээш Францияның комму-

үеде ол делегейниң барык 60 чурттары-биле дипломаттыг харызааны туруп, КНО-га болган делегейниң өске-даа ор-ганизацияларына кирип алгаш, тайбынды, демократияның болган социализмниң эрге-ажыктарын идекейиң камгалап турар.

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Моолга улусту революцияның 51 чыл оюнга холбаштыр июль онда Сухэ-Ваторуңу болган Х. Чойбалсанын хоорунга база Зайсан дааның кырында совет дайчыларга тураскалга көчөк салышкын болган. МАРН Топ Комитетинде, МАР-ның Улуустуң Удуз Хура-лының Президиумунда болган Министрлер Чөвүлелинде, моол революцияны хоочун киражчилеринде, Моолдун Улуустуң шериглеринде болган Моолдун Улуустуң шеригниң полктерегелеринде, Тайбынды болган байыралды моол организацилаларының каттыжымшыгында, дипломаттыг көрүстөп, наймысаладык амылчылардан болган пионер-леринде, Улан-Баторуңуң амылчы чоннарында чектер салган.

МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ю. Цеденбал, МАР-ның партия болган чазак чериниң өске-даа удуругучулары, а ол ышкап РСФСР-ниң Дээш Советиниң Президиумунуң Даргазын оралакчызы Б. С. Семевонка баштапкан совет төлөөлөр, МАР-да совет элчи чериниң ажылдакчылары, даштык дипломаттар, наймысаладык амылчы чоннарының төлөө-лөктөлери чекет салырының бузулгына киришкенер.

Национал конференцияның резолюциясы

ПАРИЖ. (СЭТА-нын корр. В. Юрданскийниң дамчтыканы:

ФКП ТК-ның пленумунуң шиңтириниң өзүр чамгалап Францияның Компартиясының национал конференциясы бодунуң ажылын дооскан. Ол конференция ФКП-ниң Чингиз секретарының оралакчызы Ж. Маршенин кылган илетке-лин чүгүдүг деп көрөш, нинти политиктиң резолюцияны хулапа алган.

Францияның Коммунисттик болган Социалисттик парти-ларынның төлөөлөрүнүн ажыл-дап кылганы каттышкан за-

век программазы болаа эр, херэежен французтарын мурунга оларын эрге-ажык-таргына болган демократтыг негеделеринге дугуңу турар аргаларын ажыды берин ту-руп деп резолюцияда чугаа-лап турар. Ол программаны амырларга боттадылары-ңың чугула чүгүү улуустуң өзиленди болурун резолюцияда оваалап демдеглөө. Оң-биле кады ФКП-ниң национал кон-ференциясы «ажыкчы чонна-рының эрге-ажыктарын камга-лаар, ол программаның тин-делгези болган боттамышыкы дээш Францияның комму-

нистиң партиязыны болган Францияның Социалисттик пар-тиязының, а ол ышкап өске-даа демократтыг күштериниң камгалагында-даа артык ка-ды девисиринге быжык үде-дириң тургустунган» деп де-мдеглээ. Ындың чамгыс эитти хөдөйшиктерини кылгыры-га Коммунисттик партия бы-жык шиңтирин дээрнин ре-золюцияда база айттып турар. Конференцияның Вьетнам талазы-биле резолюциянда вьетнам улусту, Индий-Кыда-тын бугу үзүлүк политика та-лазы-биле детким, материал-дыг дузаламчы көргүзеринче

эр, херэежен французтарын кыйгырган. ФКП-ниң Чингиз секретарының оралакчызы Ж. Марше конференцияга түңсөл сөс ап, чүве чугаалаан, кады кылган программа болаа, социалистер-ниң болган коммунистерниң ажылчы чоннар мурунга, де-мократтар мурунга, Фран-цияның улуустуң мурунга байырлалды-биле ап турар хулаа алган болур деп де-мдеглөө. Францияның Коммунисттик партиязының национал кон-ференциясы оон-биле боду-нуң ажылын дооскан.

Чаңгыс эптин программанын бадылаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Франция-ның Социалисттик партиязы-ның национал конвентизи каттышкан чазак программа-зының дугайында ФКП-ниң болган Социалисттик парти-зының аразында чарган дугур-жулганы чүгүдүг деп санаар. Партияның национал конвен-тизиниң амылчы киришкен федерацияларын секретари-лары, парламент кеңигүне-ри-социалистер болган Со-

циалисттик партияның уду-ругула комитетиниң кеңигүн-дери партиязының бирги сек-ретары Ф. Миттеранның илет-келин дыңдап, чугаалапкан, чамгыс үл-биле резолюция ху-лаап алган.

Ханы чазартылгаларже французтарын чүткүдүн илергейлөө бо дугуржулганы чаргыс соолу чылдарың дургузунда Францияга социал болган политиктиң калбан

шимчээшкени дузалаан деп, ре-золюцияда демдеглээ. Бүгү французтар боттарының амы-лгаларын өскөртирген дуза-лап шыдаар бөөлүгү политика бар деп чүвени ам билип ту-руп дээрин резолюцияда чү-гаалаан.

Национал конвентиниң амы-лгы доозулган соода оон бир-ги секретары Ф. Миттеран Со-циалисттик партия ФКП-биле кады ажыдап кылган чазак

программазын бедни-биле үе-дөөн деп журналистерге ме-деглээ.

Национал конвент Франция-ның Национал хуралына ам болур соңгудуга Социалисттик партиядан кандидаттарны депидер дугайында айты-рыгын база көргөн. Национал конвент соңгудуга партия-ның тактиказы тодартапкан болган кандидаттарны деп-шиткен.

СССР-ниң улустары бөгүн

Нациялар болгаш национал харылзаалар хөгжүлдези

Бо чамгы 50 чыл оюн дем-деглөөр деп турар совет ре-спубликаларының Эвилели дөргө-лө СССР-ге сайырапайгы со-циализм дөргөүгүн бадты-кадыр база коммунизмни ту-дуп тургузар талазы-биле шиңтириниң факторларын бирээ-дир. Ук Эвилелдиң бу-зудас быжык оон-он чылдар-да дошкун демиселде хынат-

тыган болган нациялар база национал харылзаалар хөг-жүдүгүн айтыргаларын шиңтирлээр талазы-биле Коммунисттик партия чаа-чаа чедийшиктерин ханды-рып турар.

Ол айттырымды амыс ужу-рукта чогум чүдөө? Амыс үе-чадада партияның национал политиказын утка-шынары кадымыл? Ам СССР-де на-циялар болган национал хар-ылзаалар хөгжүдүгүн кал-дык-кадык өскөргөтөлөр болуп турары?

Совет Эвилелиниң ажыл-чан агызын национал отряд-тарың канчалык кезең бол-бушап, улустарың бугу та-лалың национал хөгжүдүгүн, оларын чекетелишкенин дөш ийдекейди-биле дем-селеп турар. Нитилдеде эл-леп турар черияң, коммуни-стиң идеалдарын азы-биле алдыга, ажылчан агы соци-алисттик интернационализм-ниң тулукчуу болуп, нация-ларын, улустарың чоокпу-

латтыгарының социалдыг кол-күжү, амыдыралга интерна-ционализм боттадырар күш болган турары билдирер.

Совет амылчы агы — кол-хоочу таразынар-биле өндө-лөдөн сорук кырыкыла болган органианизмизм. Амыл-чы агының удурутулганы-биле ол өндел коммунизмниң материал-техниктиң баазанын СОЦИАЛИЗМНИҢ ЧАЛБАШ ЧОККА ТУРГУСТУНАРЫ

«СССР-ниң тургустунганы-ның 50 чылгына белек-кек дугайында» СЭКП ТК-ның Доктаалында айтып турар бола, «Совет чурттуг бугу нацияларын болган улустарын сыйрып чамгыс өви, бугу талазы чекетелишкени болган чайгылыш чок чоокпулажылгазы бистиң тургузуустан чаяагынан бөдүрү-биле тодартапкан болган социализм хөгжүдүгүн-нүн чылдай чок негедел-ди кылдыр илерер турар» («Совет Социалисттик Респу-бликалар Эвилелиниң тургус-тунганын 50 чылгына белек-кек дугайында» СЭКП-ниң Доктаалың брошюра кыл-дыр үндүргөн, амы 14).

Коммунизмге хөгжүп шал-гыр улустуң социализмниң дүрүм өзүрүгү тиңделген нацияларын амыдыралыга,

БӨТ-БОТТАРЫҢА ЭКОНОМИКТИҢ КАДЫ

тургузартын хандырып шыдар амык улут социал-политик-тиң күш кылдыр хуулаң. Чо-гум-на харын ол үндезинге со-вет нитилдедиң улам ийиңги ийиң политиктиң болган социалдыг дем каттыжылга-зы, нацияларын база улус-тарын чоокпулажылгазы бо-луп турар.

Национал харылзааларга ийи-язым тенденцияны хөвири кылдыр илерейлтирер. Оларын бирөөн хостуг национал хөгжүдүгө, чекетелишкени чүткү кылдыр, а ийиңиңиң — неир үеде на-цияларын каттыжарып чүдөш болуру оларын бот-боттарының чорту бугу талазы чоокпулажылгазын хөгжүдүп кылдыр тайлырлап болур. Социализмниң амыс бөдүрүндө хамбарышкан бол-ганда, ол чүткүдүнүн иле-рөөшкени мындыг ийиңиң харылапкан характерли; на-цияларын чекетелишкени ол-за-ле оларын араанда чоокпулажылга чокаа база болдумас, а чоокпулажылга болса социалисттик интерна-ционализмге база нациялар-нын чекетелишкенине үн-деиялеттин чорутунар апаар.

Социализмниң тиңделген СССР улустарын ийиңги күчүдүгү куралдарын иле-редий айткан болган оон-биле кады нацияларын азы-биле нацияларын ханылады, коммунизм тур-гузуушкунун үезинде на-ционал харылзааларын хөгжү-дүгүн чугулаан

Кайы-да республиканың бот-тускайлап экономиктиң

хөгжүдүгүндө дугайың чугула-каныс чугаалап болур. Чүгө дөш, бирдө, республикалар-ның экономиказы дөргө чүг-түнү ийиң улус амыл-агым-иң чарылап, тудуш неэни болган ийиң, республиканың экономиказын найы-даа адырың хөгжүдүгүн, на-ция-лаа удуз тудуш тудуш хөвири-биле бугу республика-лар, оларын үс-чүс, чамдык-та хары-даа муң-муң бөдү-рүгөлер, эртем-шиңчел институттары амыс үеде кир-жин турар.

Улустарын кады ажыда-жылганың амыс үе-чадазын күш бир өзгөргүчүези бола, бөдүрүлө коллетивтер-ниң ажылчан, алым-хаакчы-ларын хөй националдык составын улам өзүп олугу-ру болур. Чинээлөөргө, Ка-захстаның Магнитказында 46 националдарын төлөөлөкчидер болур амылчылар бол-

чандазында база улаштыр өзүп турар. Оң-биле кады, совет улустуң чурталгазының бол-гаш сайырамының үндезин-нери боттары: социализм оңчүгүк хөй-иниң характер-ны; чамгыс аай совет эконо-мия; совет тургузтугунд ун-тернационалчы уткамы; со-циализм утка-шынары, на-ционал хөвири културалык чекетелишкени; марксисчи-ленинич интернационалчы

АРАЗЫНДА БАЯЛАКШЫ. ЧЕКЕТЕЛИШ ТУРАП КУЛЬТУРАЛАР

Амыс үеде национал куль-тураларын араанда бот-боттарыга салдар чедиржы-рилди, бот-боттарын байды-рыңың чорудулганы, чамгыс аай хөй национал совет куль-туралың хөгжүдүгүн үргүлү-лештир турар. Ол култура бугу-ле эң эки национал шы-нарылар, чедимчелиң тала-лары болгуче сиңирип ап келген болган сиңирип ап-даа 75 дьылдарда хөгжүп турар со-вет чеген чогаал мылн бугу-редниң-биле хөричелеш шы-даар.

Совет улустарын талазында делегей културалың ха-пызы-биле өөренчү күзөң чыл келген туду-на өзүп олугу-ру. Ол дугайы даштык интер-национал чурттарының хөгжүдүгүн оңчулдуру турарын хөмчөлдөш-тө тодым-биле көстүп турар. 1970 чылда СССР улустарының 101 ды-лгыңа даштык дьылдарын 6292 мыңу 167 миллион эк-земпляр тиражтыг кылдыр парлап үндүргөн.

Кижилерин чаа тоөгүлүг ийиңчелелер болуру совет улустун хөвиретиниң тур-гузуларына, хөгжүп сайы-раарына чугула ужу-дуза-лыг болган улаамышчынар-

ның бирөөн ийи болган он-даа хөй дьыл билди чоруктуң өзүп келген болур. Ийиңги национал дьылдарын хостуг хөгжүдүгүн-биле кока нация-лардын арамыңа харылаа тур-дарын дьыл аларган орус дьылды ужу-дузаның беле-дони мава шугу хамарла-галыг. 1959—1970 чылдарын арамында чурткап чизе да-кыларын 11 мылнын дүргү-зунда орус дьыл төрөөн ды-дым деп алаан орус эвес кижилерин саны 10,2 миллион тургандың 13 миллион чедир өскөн. Оң-биле кады бодунуң төрөө дьылдан а-гыда орус ийиңге өскө-дө дьылды билди кижилериниң са-ны база орачык өскөн.

Коммунисттик тургузуу-шкунуң амыс үе-чадазында СССР-де нацияларын болган национал харылзааларын хөгжүдүгүнүн чүгө чам-дык чугула чорудулгаларын ийиң-дыр. Коммунисттик пар-тияның ленинич национал по-литиказын амыдыралга бот-тапып келгенниң чамдык түндүгүн ийиң-дыр.

Михаил КУЛИЧЕНКО, тоөгү эртемдериниң доктору, (ПМА).

БАЙ-ХААККА БАЙЫРЛАЛ

(Төмчүү. Эгези 1-ги арымда).

станциялардын коллективтери хөгжим үнүгө удеттирген каткы-хокугу, ыр-шоорлуг кел чорлар. Чыскалганнар Октябрьская кудумчузуна эгиз, Советская кудумчузуна стадиончо улапты. Ногаан хевис чадыш каан дег дөлгөм стадионну таварааш арыг иштиде ногаан театрға келди. Көдөз аял-агыиын, бүдүрүлгөни мурнакчы ишчилерине турсааткан музыкалыг байыр чедиришкенири улаа-дараа куттулуп-ла тур. Наадынга турсааткан байырлыг хураа. Анаа мурнакчыларға шааналдары база тывысқан.

ЫРЫ БИСТИ СОРУК КИИРГЕН

Хүндүкүнүң 2 шак чок-шузаан. Стадионда чон-даа арбын. Ногаан театрыны олуттары шыгырт долу. «Дер өргөткү чактыг өгүлдө» деп ыры болгаш танып байырдалы ажыттынарлыга чедир каш-ла минута арткай. Бот-тывыглы артистерини соогу белекчелери доозулган. Шак четкен, Сиенаның артында бичин өрөөндө районун каттышкан хор бөлүүнү киржикчилери үнө-ле төмөс. Шүптү 300 адыг кижн турунуда көп чыскаашты. Каттышкан хорун күссөлдөинде аныктар-

ЧУРУКТАРДА: районун каттышкан хор «Орденниг Тыва» деп ыры күссөдип тур. «Таштелге» совхозта бот-тывыгы уран чуул бөлүмүнүң киржикчиси МӨНГӨ-БАЙР МОНГУШ флейтага аялаларын ойнап тур. «Коммунизмниң херели» колхозта мал эмчизи БАЗЫР-ООЛ ТҮЛҮШ дээрбектер солгур оюнну күссөдип тур.

Хүрөш үзүндө.
С. ФЕОКТИСТОВТҮҢ фотолары.

даа, назы-хары улгады бергендер-даа бар. «Тараан черим дөлгөмөр», «Ордениг Тыва», «Аныктар» деп ырларын күссөлдөи-биле байырлап ажыттыган. Алды чаксаашкынар улажып тур. Ам түстүс коллективтерини бот-тывыгы уран чуул коллективтерини концерттери тускай график өзүгаар эгелзэн. Бир дугаарында «Тилелге» совхозтун коллективи. Дараазында «Коммунизмниң херели», Бай-Хаак суур. «Россия» дөш оон-даа өске коллективтер боттарынын талантызын онга бараалаткан. Байырлаа-ла кирген концерт программаларында эки номерлер барын помтукчуларга замчыдарын оралдажып. «Тилелге» совхозта Култура бажынынын методиси Валентина Монгуш «Шеми хемиз» деп ыры күссөдирге зал димиттиг адыш чаксаашкыны-биле уткуду. Оон ырлары хостуг, үнү таалаңчы болду. Ондаа совхозтун 5 дугар бригадалынын үчөчиги Мөңгө-Баир Монгуш флейтага таалаңчыг аялгаларын күссөдирге көрүктүлөр «эр-хей!» дийлип мактавышкан, аныак оолду күссөдикчи мергежили улам бедип бөдүүн дөңниг катап-катап адыш чаксап үдөш. Бай-Хаактын Култура бажынынын таңыч болуу «Утукка луге-вая» болгаш «Дүжүт» деп

танцшыларын аяныг, чараш күссөткен болгаш костюмерин дараар кылганы шеверги, танцшыларынч утка-шынарынга дүүшкөни көрүктүлөр мактады. Бо танцшыларын тургузарына хей үе үндүренин чугаажок. Чүге дөрге шимчээшкни бурзуу элгир, чараш, аяныг болган.

Коллективтеринг программа-ларынын хей кезин ыры. Бир тээ ыры байырдалы бооп турар түрү болганда ыдыг болур журулу-даа.

Бай-Хаактын Култура бажынынын ажылдакчызы Александр Федорова биле Галина Тальдиң «Русская песня» деп ыры бедик мергежил-биле күссөткенин чон магадаан.

«Коммунизмниң херели» колхозтун бот-тывыгы уран чуул артистерин концерт көргүзүп турда сценя артында бичин өрөөлге чеде бердим. Чамдык киржикчилер күссөдир номерлерин катап-катап ылаваңга хынап ап турар болду. Оларын аразында на-

аыны улгады берген кижилер база бар. Олар кайда ажылдап турарын, концерттерге кажан киржип эгелзенин сонугургадым.

ООРЖАН ДУНСАГА, колхозтун мурнакчы хоймузу, 60 харлыг.

Уран чуул бөлүмүнүгө өрткен чылан кирдим. Сыгыт, гаргыраа күссөдир кижн мен. Баштайгы күссөлдөм чүгэрэки деп үнелеткен. Бай-Хаактын Култура бажынында бир-ле дугаарында концертке үгеним ол. Оң соонда районун бот-тывыгы артистери-биле кады Кызыл хоорайга барып, концертке киржип аас-кежикиг болган мен.

БАЗЫР-ООЛ ТҮЛҮШ, мал эмчиси, 50 харлыг.

Бөдүмүн чаап кылдып алганым тырык болгаш докпак ыштары, улуг, биче мячиктерин солуп ойнаар кижн мен. Район фестивалына каш чыл улаштыр кирип келдим. Бо мергежиле бөдүм турам-биле өөрөгөн мен.

Моон алгаш көөрге, районун колхоз, совхозтарында чонун талантызын сайырдыр, уран чуулду улам массалык бөдүрүр талазы-биле өзөөш эвес ажылдар чорутту-

нуп турарын үстүндө бо чижектер, бөгүгү байырлап тода көргүзүп турар-дыр.

Райкусекомунуң култура кидизинин аргелекчиси А. С. Тушков ыры болгаш танып байырдалынын тунелин диннаткан. Бирги черин «Тилелге» совхозтун, ийгизини Недзэ аял-агыиынч дужунага станциязын, ушкү черин «Межегей» совхозтун бот-тывыгы уран чуул коллективтерин элзэн. Бо коллективтерге үнелгит белектерин ырыскаан. Ол хунуң бадыр ыр-шоор димиттелип, өюн-тоглаа орай кеззөгө дээр үргүчүдөн. Кижн бурзуу мага хандыр димиттеп алган.

Ол бөдүм өрткен байырлаа-ла Тандынын колхоз, совхозтарынын аял-ишчилери тоску беш чылдын ийги чылыныч оналгаларынч чедиркинниг күссөткенин түңгөп чугаалашкан. Оң-биле чегелештер районун бүтү аякчы чоннарынч мурнунда салдынын турар ооруларын тодалып, оларын күссөдир дөш бар арга-курлавырларын ажылаарыч китзөтөгөйиң улаандырган.

Г. МОНГУШ.

Спортчу маргылдаалар

Ыры болгаш танычыны көргүзүлгөи доостору билек-ле ногаан театрға олурган чүс-чүс кижилер стадиончо шуужулканнар.

Тандыжылар боттарынын наадымы ырынын болгаш тапчыны байырдалы кылдыр дөмгөлзөри-биле чегелештир оңу спортчу көрүлгенин хуну бөдүрүрканнар. Кызыл тукут Танды районунч ажылы чоинары бо чылдын баштайгы чартында бүгү адырлар талазы-биле чедишкениг болган. Ол ышкы районун спортчулары база-ла өзөөш эвес эки түннелдериг бооп турар. Оон тодалгай херечиси район наадымына турсааткан спортчу маргылдаалар болган.

Ол кайгамчыктыг кааң-аас хун Бай-Хаактын парыгынын хевис ышкыш ногаан стадионунга волейболстер, футболстер база маргышканнар. А национал хуреш-наадымын кол-ла солун чуул болган.

Анаа районун бүтү аял-агыларынын, албан организация черлеринч талзөлекчилер киришкенер. Орта алдан дөрт улуг болгаш үчөн ийи аныак мөгелер киришкен.

Мөгелер хурешип турда, стадионун бир уяна хол бөмбүүнү командалары маргышип турган.

Районун бүт бөмбүүнү командаларын маргылдаазы ийи хун үргүдүчүлөн.

М. ТОПЧАА.

Хаактын парыгынын хевис ышкыш ногаан стадионунга волейболстер, футболстер база маргышканнар. А национал хуреш-наадымын кол-ла солун чуул болган. Анаа районун бүтү аял-агыларынын, албан организация черлеринч талзөлекчилер киришкенер. Орта алдан дөрт улуг болгаш үчөн ийи аныак мөгелер киришкен.

Мөгелер хурешип турда, стадионун бир уяна хол бөмбүүнү командалары маргышип турган.

Районун бүт бөмбүүнү командаларын маргылдаазы ийи хун үргүдүчүлөн.

М. ТОПЧАА.

ХАРЫЛЗААНЫҢ МОНТЕРУ

Чайнык эзинде, чаче-борачында болгаш кышкыг чмыкылаа сооңда, дүзүг хаттыда ол чеже катап мышлыг дүргөн далагаларын күссөткөн дээр. Улус аял-агыиына жасаа чоңун харылаашырына харылаашың монтерлары уагу дуаны чедирин, уагу-хууун кирип турарлар. Ховалыг Дымкы 15 чык бурунгаар харылааш монтерунуң курузуна өөрөгөн, оон бөр-ле шилин алганы ол чүгү-ле мергежилинге ажылдап келген. Ол бо аразында Чоон-Хемчик, Овур, Барым-Хемчик, Бай-Тайга районнарга харылаашың чеже чаа шугунарнын тургүзүш, септешпоз дээр. Чыл бүрдө техника өскөран, чартынын кыраар, ынанганш ажылына кызыкмак монтер ол бүгүнү сонуграады өөрөшп, шпцэдэп ап, мергежилин бөшик разрядкы чедир бедигеи.

Чадааның бот-орулга-чарылаашыг техниктег ажыгалаа бедирин ийи чыл бурунгаар тургускан. Ол барым районнарга харылааш контораларынч техниканы ажаан хайгаарып турарын, харылааш уда-ыштарынын шугунарнынч чыл бурус хайлаар турар. Тус ажылга бедирин тургускан соонда Ховалыг Дымкы № 4 техниктег ажылааш участкада монтерлар бригадын деп шпцэптеши. Ол бо ажылаа организацияч чоруун көрүссөн.

Ажылынар, эш-өөрдөр дугайында чугаалап коруецер, Ховалыг Мандалкович, — деп дилээрвише.

— Бистиң Чадаанага техниктег ажыгалаа бедирин тургускан соонда харылаашың техниканы ажаан хайгаарып болган ийи ийи-биле харылааш улам ажыккан. Оон-биле кады техниктег база өскөн, тускай эртемни кадрлар ишеспеш. Чагылы бо техниктег ажыгалаа участкада инженерлер, техниктер болгаш монтерлар 50 киши ажылдап турар бис. Бистиң харылааш участогубуз Овур, Барым-Хемчик, Улуг-Хем районнарынч кымыгарларына чедир улазының харылаашың шугунарнынч бүтү аял-агыиынч харылаашың, Чоон-Хемчик районунч төмүндө, колхозтарында, совхозтарында харылаашың бүтү техникаын хайгаарып, харылаашы боолур. Участокта ажылдап турар кижн бурзуу тус-тузунда тускай эртемниң аяны-биле харылаар ажылдык, а монтерлар тус-тус харылааш участкадо.

Оон ийи монтерунуң сеткил ханып чугаалааны: 1960 чылга чедир районга автоматтык чактыг-даа телефон станциязы турбаан болаа, ам «Искра» колхозтон өске бууг черлер автоматтыктыгтан, Ынанганш районда ам автоматтык телефон станциязы, күштүг 3 радио бедирлери аялалган, чоңун харылаашың хандырып бердин. Бисте ажылыга бургенги, кызыкмак кижилер-ле хой.

Чижээ, инженер В. Безьязов, Хүндүкөддиң Демзэ Ордунун эдлекчиси М. Дондук, монтерлар Д. Даваа, О. Очуур-оол, дизелист М. Очуур-оол олар харылааш ажылында 15-23 чыл чедип, арга-мергежил бедир. Аныктардан инженер В. Камалаков, электромеханик Д. Искан-оол, монтерлар Т. Бадрон, М. Дажылбаа олар база-ла коллективтег хөдүдөлсөн чедип алганнар.

Дурагалыг монтер Ховалыг Дымкынын 6 кижлиг өзөөзү амгы үедө Чадаана — Кызыл-Мажалык арамында 90 акмы километр хемчээдиг эргижирзэн дөңүр улазынарын солуп турар. Оларынч бо ажылы база-ла берге, нарын. Районнара арамында харылааш үлөсө дөш олар хөдүс долгааларда улазынарынч чегичи, орнунга ааар чаа улазынарынч чеге шөйүп белектөөш, ажыла шагы төнгөн соонда эрги улазынын орнунга чаазып шөйүп турар.

Чижээ, инженер В. Безьязов, Хүндүкөддиң Демзэ Ордунун эдлекчиси М. Дондук, монтерлар Д. Даваа, О. Очуур-оол, дизелист М. Очуур-оол олар харылааш ажылында 15-23 чыл чедип, арга-мергежил бедир. Аныктардан инженер В. Камалаков, электромеханик Д. Искан-оол, монтерлар Т. Бадрон, М. Дажылбаа олар база-ла коллективтег хөдүдөлсөн чедип алганнар.

Дурагалыг монтер Ховалыг Дымкынын 6 кижлиг өзөөзү амгы үедө Чадаана — Кызыл-Мажалык арамында 90 акмы километр хемчээдиг эргижирзэн дөңүр улазынарын солуп турар. Оларынч бо ажылы база-ла берге, нарын. Районнара арамында харылааш үлөсө дөш олар хөдүс долгааларда улазынарынч чегичи, орнунга ааар чаа улазынарынч чеге шөйүп белектөөш, ажыла шагы төнгөн соонда эрги улазынын орнунга чаазып шөйүп турар.

Улусчу

Дружина

Улусчу дружина — хойнигы массалыг организацияларынч бирээи. Корумчурун туударына, кемияг ерек үлгүдир чорукту болгурооуна, хамаатыларынч өмүр-данын, социалист өнүр-чөгүнүн камгалаарына зарылч ролу улуг. Совет хамаатыларынч эргелерин камгалаарына милиция, суд, прокуратура, органнарына денкейлиг дуаны ол чедиши турар.

Эң эки сагылга-чурумнуг суур дээш

...1971 чылдын май айын бир-ле хуну. Эртегенинч 4 ийи, суурун таваргыч ийи атты муңга, бирозин четкен кижилер эршип чыгынын дружина командири эш Дамың-оол, совхоз бухгалтер дружинын эш Ширин-оол олар өскөпн кааш, караанын тузуп алганар. Ол кижилер Ишти-Хем чурттуг Хурагал-оол Дууда, Яйлаң олар болган. Бабын-оол Дузюй олар болган. Оң соонда кезгелте органнармыче шилчткен. Истедеги чорутканынч түңшөлдө дөңи ийи азышкылар Улуг-Хем райондан ийи

Эки кижилер

аыты өөрлөп алган, Красноярск крайынч Усаа аппаралып каалпаш, Ермаковск районунч «Дег саяны» совхозунуң үш адын оорлап алган, Чодураа суурун таваргы эрши чытканнары ол чүвө-дир. Оорларын Ермаковск районунч истелге чериче шилчткен. Амгы үедө олар хосталгазын казыттырын шилчтген.

Чодурааның дружины-терин чурттанчы чон эки билер. Олар дүвө, хүдүс чоңка хамаатыларынч эргелерин, ыянтини өңчү-хөргөңгиз, корум-чурумну камгалаарына амыр дым дивейн ажылдап

Ажылы

дуурлар. Дөшөтиг ажылдык түңшөл кескү. Суурда корум-чурум урээр, арагалдар, ажыл шагы урээр чоруктар өзөөжөк турар. Оң түңшөлинде Чодурааның чурттанчы чону «Эң эки сагылга-чурумнуг суур дөш» демсезаар деп бедиктон хүдээленип алган. Районда өске-даа суурларынч чурттанчыларын ол бедик дөш демсезаарынч Чодураажылар кыйгырган.

Ч. МОНГУШ,
Улуг-Хем райкусекомунуң ИХК-ниң инспектору, милицияның биче лейтенантымы.

Төөгүнү сагындыраал Чалгынныг «Тараажылар»

Бистиң куруне болгаш В. И. Ленин боду-даа Совет эрге-чагырганың баштайгы хуннеринде-ле агаар флотун хөгжүдериче ийи хире улуг кичээлгит салып турганын бөлүгө-дө билдингир. Умар чуул спецалистери болгаш ужулчулар-даа аңаа хары кылдыр умар чүүлду улус аял-агыиынага ажылаар санал киригенер. 1922 чылда бир кезем умудуңчулар ол соруга-биле «Авиакультура» деп эштемизге-ни организацияннар.

20-ги чылдарда чер ажылына шергилер дыка улуг ногааралды таварыштырып турган. Ол кезиг хээкилер тарааны уутнап, шыналарын болгаш оңор-бөлчирни хоотурадып турган. Шергилерге удуу ап турган хемчеглер кандыг-даа түңнел бербейн турган. Ынанч «Авиакультура» эштежилгези шергилерниң бөдүнгөн черлерин самолет-биле чаштырып, оларын ууткаарын саналдаан. Чер ажылынын улус комиссариядынч чөпшээрелин өзүгаар 1922 чылдың июль айың баштайгы он хонуна Москва аэродромунга чедишикениг дуржулганы кылган болгаш ыналы арга эки түңнеленип берген. Ынанганш ол хуннерин СССР-ниң недзэ аял-агыиы умар чүүлүнүң тургустунган хуну деп санап турар.

Ынанчаарда Ортакы Азияга, Соңгу Навахна болгаш Поволжье болгаш өрттерин ууткаарына үр чөргөттенин-мезин. Элзэн каш чакантарның дилезин өзүгаар совет умудуңчулар коча-хөлзөз чурттарга барып, шергилерин ууткап турганнар.

Бо хуннерде недзэ аял-агыиы умар чүүл болунуң чартык чүс чыл юбилейин дөмгөлөп эртирип турар. Амгы үедө тараажыларынч ол чалгынныг дузалакчылары агаардан чедишчидилгелерин чаштырып, тараа шөлүн чөмгөрип, бөк үнүштерге болгаш хоралакчыларга удуу демисенип турар.

Ол хире улуг шөлдерин агаардан ажылап кылып турар куруне чактыг-даа чон. Бистиң чурттун авиаторлары бо беш чылдын чүгтө бирги чылында безин 33 миллион гектар черин чедишкенич, 43 миллион гектар черинч бөк үнүштерин болгаш хоралакчыларын ууткаан, а бо чылын агаардан бол-баазыраткан чериниң нийти шөлү 90 миллион гектар чедип турар.

Г. АЛЕНСЕВ,
инженер (СЭТА).

«Телевидение»

ИЮЛЬ 12-ДЕ
КЫЗЫЛДАН

19.00—«Аныак Ленинчилер». Дамчыдылга. 19.35—Урутларга фильм «Ала-борак». 19.45—Телемөдөстөр. 20.00—«Оон амдыралың херээ». Документалдыг фильм. 20.20—«Беш чылда — шалкыч күш-ажыла». Дамчыдылга. 20.50—Мета лугуртарга концерт. 21.20—Телемөдөстөр. 21.30—Чаралдар, рекамда. 21.35—23.00—«Көжөгө артында чырык». Уран-чөтөп фильм.

«агаар»

Богуя республикага булут-таар, чакы чаап, димжирөө. Барымн угланымшызын хаттың дүргөни секундада

5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 18—23 градус чылдыр. Кызылга булуттаар, биче чакыстаар. Хаттың дүргөни секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 18—21 градус чылдыг болур.

Редактор В. С. ШАРВАНИ.

КИН

ИЮЛЬ 12-ДЕ.

«НАЫРАЛ»: «Тоянчы» (1-ги, 2-ги кезектери). 10.30, 13.40, 16.50, 20.00 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Бинакшымдыл буурааным» 15.20, 17, 19.40, 20.20 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Айны оорлааннарынч дугайында» 9, 11; «Шубустуң чалчалары» 13, 15, 17. «Мзон соолугу тангэм» 19, 21 шактарда.
«ВОСТОК»: «Ыран августыг поезди». 15.30, 17.20, 19.10, 21 шактарда.
ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Оон амдыралыңда эрер» 17.20, 19.10, 21 шактарда.

Наадым киржикчилери болгаш кызылчылар, ЧАЙГЫ ЯРМАРКАЖЕ!

Республика наадымы-биле холбаштыр Ленин кудумчузуна 1972 чылдын июль 14-те эртегенинч 8 шактан эгелзеш ЧАЙГЫ ЯРМАРКАЖЕ!

Кызылдын садылары организастаар.
ЯРМАРКАГА ЧАЙГЫ УЕНИН БАРААННАРЫН САДАР: койлөңнөр болгаш пальтелер даараар торгу, шпатель пюстер, аргыга болгаш узун-кыска уч кылыгылар, плащтар, эр, дөргөжөн кижилерниң хөргөктөөштери, костюмер болгаш уруглар кептери, хөргөжөөнере болгаш бичин уругларга дүктен кылан, торгу пальтелер, чуул-бүрү өңүт, шокор халаттар, тайгы майыктыаш идиктер.

Ол ышкыш гааланары болгаш парфюмер кылыгыларын база кааба-биле садар.
АБШ-ЧЕМ БАРААННАРЫНДАН: чуул-бүрү кондитер кылыгылар, наугарадыг соктар, ногаа болгаш кат-чичиме консервалары, чуул-бүрү арагалар, чаа туткан балык дөш оон-даа өсте.

ЯРМАРКАЖЕ БҮГҮ НИЖИЛЕРНИ ЧАЛАП ТУР БИС. КЫЗЫЛ-САДЫГ ДИРЕКЦИЯЗЫ.

Республиканың ном маазиннеринде «ТЫВА-ОРУС-МООЛ СӨСТЕР» ному кирген.

Бистиң маазиннеривистен ол номнарны садып алырыңчы садып алыкчыларны чалап тур.

НОМ САДЫНЫНЧ КИЛДИЗИ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Шегинкин-Бравченко кудумчуу, бажы № 3, ТЕЛЕФОНАРЫ: «Идеинин» 23-54, харысалагалык секретарыны 23-35, партиягы эгый килдизин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чаага килдизин 31-75, корректорларынын 27-41. Солун келбейн барганга 32-75

Гекторнуң 24-63, редакторун ораакчыларын 35-24, пропаланда амдыраа килдизинин 37-13, култура килдизинин 23-54, кезең ажылда 41-27, информация база совет тургузу килдизинин 20-60, бухгалтер-фондефонче долгаар.

Солун неделядо
6 катап үнер